

Marcin Miłko

ORCID: 0000-0002-9916-6558

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI PRZYSZŁOŚCI NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Słowa kluczowe: kompetencje przyszłości, kompetencje kluczowe, nauczyciel, język polski, edukacja polonistyczna, projekt edukacyjny

Keywords: future competences, key competences, teacher, Polish language, Polish language education, educational project

Streszczenie

Kompetencje kluczowe i przyszłości stanowią bardzo ważną część procesu edukacyjnego, a obowiązek ich uczenia jest wpisany w preambułę do *Podstawy programowej kształcenia ogólnego*. W artykule została przedstawiona refleksja nad rolą edukacji polonistycznej oraz kompetencji przyszłości i kluczowych w szkole podstawowej. Na podstawie pracy Jérémy'ego Lamriego oraz innych badaczy został przedstawiony wykaz umiejętności przydatnych na rynku pracy. Pokazano również, jak z pomocą polonistycznych projektów edukacyjnych można kształcić kompetencje przyszłości.

Summary

Key and future competences are a very important part of the educational process, and the obligation to teach them is included in the preamble to the core curriculum of general education. The article presents a reflection on the role of Polish language education as well as future and key competences in primary school. Based on the work of Jeremi Lamri and other researchers, a list of skills useful in the labor market has been presented. It was also shown how the competences of the future can be developed with the help of Polish language education projects.

Od wielu lat znajdujemy się w cichym kryzysie, który bardzo trudno zauważyć, i który może mieć dla naszej obecnej demokratycznej samorządności oraz dla następnych pokoleń tragiczne skutki. Nie chodzi o światowe problemy finansowe (tj. krach na giełdzie amerykańskiej w 2008 roku, inflacja, nierówność ekonomiczna) wywierające oczywiście ogromny wpływ na nasze codzienne życie, ale o to, co jest związane ze szkołą, nauką, edukacją. Martha Nussbaum w książce *Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*¹ zauważa, że w pogoni za zyskiem (przede wszystkim finansowym) zostają wprowadzane zmiany w programach przynoszące krótkoterminowe korzyści służące jedynie powiększeniu portfela wielkich firm i koncernów. Zapomina się natomiast o tak bardzo istotnym humanistycznym i społecznym aspekcie edukacji odpowiedzialnym za kształtowanie mądrych i kreatywnych obywateli. Autorka obawia się, że niedługo może zabraknąć samodzielnie i krytycznie myślących ludzi, którzy mogą wpływać na otaczającą nas rzeczywistość.

Edukacja nie służy jedynie kształceniu obywateli. Przygotowuje także ludzi do zawodu i, co ważne, pomaga w wytyczaniu życiowych celów. [...] Młodzi ludzie na całym świecie, w każdym państwie cieszącym się ustrojem demokratycznym, powinni być wychowywani na uczestników tej formy rządu, w której ludzie mogą zasięgnąć informacji na temat najistotniejszych spraw, z którymi będą musieli się zmierzyć jako wyborcy, a niekiedy jako urzędnicy. Każda nowoczesna demokracja to także społeczeństwo złożone z ludzi różnicowanych pod wieloma względami. [...] Bez wsparcia ze strony odpowiednio wykształconych obywateli żadna demokracja nie może zachować stabilności².

Amerykańska badaczka snuje niepokojącą wizję dewaluowania nauk humanistycznych, społecznych i artystycznych we współczesnych systemach demokratycznych. Zaznacza jednocześnie, jak istotne jest kształtowanie młodego człowieka w duchu samodzielności, krytycznego myślenia, kreatywności oraz szacunku do innych. Dostrzega także, jak ważne jest zatrzymanie codziennego pędu za tym, co przyjemne i materialne oraz zwraca uwagę na psychiczny i duchowy aspekt życia człowieka.

Zdajemy się jednak zapominać o duszy, o tym, na czym polega wydobywanie z niej myśli oraz połączenie człowieka ze światem w bogaty, subtelny i złożony sposób. Zapominamy, jak dostrzec w drugiej osobie podmiot duchowy, a nie jedynie użyteczne narzędzie lub przeszkodę na drodze do naszych celów; zapominamy, co

¹ M.C. Nussbaum, *Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*, Warszawa 2016.

² *Ibidem*, s. 25.

to znaczy rozmawiać jako istota duchowa z kimś innym, kogo postrzegamy jako osobę o równej głębi i złożoności³.

Szkoła⁴ jest miejscem, w którym młode osoby pozyskują wiedzę i uczą się korzystania z różnych źródeł, nawiązują różnego typu relacje społeczne, zdobywają nowe umiejętności. Głównym celem powszechnej oświaty jest przygotowanie młodego człowieka do życia we współczesnym świecie, dbanie o jego wszechstronny rozwój intelektualny, emocjonalny, społeczny, fizyczny oraz etyczny. Służą ku temu różnego typu programy kształcenia i programy profilaktyczne wykorzystywane w placówkach edukacyjnych.

Istotną rolę w procesie edukacji pełni kształcenie polonistyczne, które przygotowuje ucznia do odbioru językowej rzeczywistości oraz tworzenia tekstów, a także zapoznaje go z tradycją kulturową kraju⁵. Wskazuje również na to, że celem polonistyki jest nie tylko przekazywanie wiedzy, wykształcenie umiejętności językowo-literackich, lecz także wychowanie wrażliwego człowieka dostrzegającego i akceptującego potrzeby innych, wartości i poglądy bez względu na rasę, narodowość czy status społeczny. Poprzez zaznajamianie się z tradycją literacko-kulturową uczeń powinien zdobyć również umiejętności komunikacyjne, rozpoznawania własnych emocji, wyrażania ich oraz nawiązywania relacji z drugim człowiekiem.

Niestety system oświaty, pomimo swoich zapisów o stwarzaniu warunków do wszechstronnego rozwoju oraz przyjaznego środowiska, nie gwarantuje możliwości realizacji powyższych celów. Przepelnione klasy, nastawienie jedynie na wynik (tzw. punktokracja), duża ilość materiału do realizacji, brak indywidualizacji nauczania sprawiają, że tylko niektórzy nauczyciele chcą i potrafią zrealizować postawione cele. Jednakże nauczyciel w natłoku biurokracji i stojących przed nim wyzwań ma możliwość wykorzystania kompetencji, które mogą wesprzeć go i jego uczniów w procesie edukacyjnym.

Coraz częściej zdarza się, że młodemu człowiekowi, a także jego rodzicom, szkoła nie wystarcza, gdyż sposób przekazywania wiedzy pozostawia wiele do życzenia. Zbyt mała liczba godzin lekcyjnych przeznaczonych na dany przedmiot, za duża liczba osób w klasie, niepozwalające na indywidualną pracę z uczniem,

³ *Ibidem*, s. 22.

⁴ W pracy zamieszczone zostały fragmenty nieopublikowanej pracy magisterskiej *Coaching edukacyjny w kształceniu polonistycznym. Szanse – perspektywy – wyzwania* napisanej pod kierunkiem dr Diany Malinowskiej w Collegium Civitas w Warszawie w 2017 roku.

⁵ Por. A. Janus-Sitarz, *Edukacja polonistyczna wobec Innego*, Kraków 2014, s. 9–29.

nadmierna biurokracja obciążająca nauczycieli, pośpiech, uczenie się pod klucz – to zmary współczesnego nauczyciela utrudniające mu codzienną pracę. Oczywiście nie tylko zmiany administracyjne wpływają negatywnie na nauczycieli. Jak twierdzi Mirosław Szymański:

Współczesne przemiany społeczne i gospodarcze nieustannie poszerzają zakres obiektywnie istniejących oraz postrzeganych subiektywnie zadań i potrzeb edukacyjnych. W latach 60. i 70. XX wieku wiązało się to głównie z procesami urbanizacji i uprzemysłowienia poszczególnych krajów, a także rozwojem kultury masowej. Obecnie głównymi siłami sprawczymi stają się: globalizacja, integracja społeczności różnych krajów, rozwój gospodarki rynkowej, bardzo szybki rozwój cywilizacji naukowo-technicznej, przemiany kultury oraz postępująca demokratyzacja życia społecznego [...]. Zwiększa się edukacyjne znaczenie zakładów pracy, mediów, instytucji kultury, fundacji i stowarzyszeń oraz innych ośrodków życia publicznego⁶.

Życie w świecie ciągłych zmian jest bardzo trudne i może wywoływać w człowieku duży dyskomfort, gdyż sam nie wie lub nie potrafi wytyczyć swojej ścieżki. Jednakże współczesność ze wszystkimi swoimi uwarunkowaniami i różnorodnymi procesami społecznymi, gospodarczymi i technologicznymi przede wszystkim kreuje oraz wymaga od człowieka bycia samostereownym, odważnym, aktywnym, a skupianie się na „wtłaczaniu” człowiekowi encyklopedycznej wiedzy nie rozwija umiejętności samodzielnego myślenia i radzenia sobie z życiowymi wyzwaniami⁷

Ogromna ilość napływających zewsząd informacji wymaga od każdej jednostki bardzo dużych umiejętności filtrowania i dobierania ich do swoich indywidualnych potrzeb. Trudno jest młodemu człowiekowi oddzielić informacje przydatne mu w jego przyszłym życiu od tych, które są jedynie realizacją programów nauczania. Dlatego też dobre edukowanie nie tylko kolejnych młodych pokoleń ma pobudzić do poszukiwania swoich własnych ścieżek w życiu, ponieważ uczenie się jest jedną z podstawowych form aktywności człowieka. Współcześnie zbliżamy się również do sytuacji, w której niemalże każdy człowiek będzie kształcił się stale lub dorywczo, z większym lub mniejszym natężeniem, grupowo lub indywidualnie. Kształcenie i samokształcenie są bardzo ważnymi elementami biografii człowieka, gdyż realizowanie własnych celów (nie tylko edukacyjnych) daje poczucie osiągnięć oraz ciągle istniejącego dystansu, który należy pokonać.

⁶ M.J. Szymański, *Socjologia edukacji*, Warszawa 2013, s. 9.

⁷ J. Nowosielska, D. Bartnicka, *Coaching, mentoring, tutoring – wyzwania edukacji XXI wieku*, Warszawa 2016, s. 7.

Kluczowa czy przyszłości? Wokół pojęcia kompetencji

Edukacja polonistyczna jutra musi łączyć w sobie zdobycze nowoczesnej nauki o literaturze i języku, a także najnowszych badań psychologicznych i pedagogicznych. W celu osiągnięcia celów postawionych przez *Podstawę programową* oraz, aby spełnić oczekiwania przyszłego rynku pracy, nauczyciel powinien być wyposażony w wiedzę o kompetencjach kluczowych oraz kompetencjach przyszłości. Warto na wstępie wspomnieć także, że oba te pojęcia są w ostatnich latach nadużywane w działaniach związanych z reformami edukacji oraz często się pojawiają w różnego typu tekstach, opracowaniach, dokumentach, testach, co sprawia, że można je zaliczyć do słów/zwrotów modnych⁸.

Monika Wiśniewska-Kin, podając za Dorotą Klus-Stańską, rozumie „kompetencję” „jako ciąg zmian jakościowych, dokonujących się w procesie konstruowania wiedzy”⁹. Nie mają one struktury statycznej i nie są połączeniem trzech dyspozycji psychicznych: wiedzy, umiejętności i postawy. Mają one charakter dynamiczny i zmieniają się ilościowo oraz jakościowo w procesie edukacji, stają się narzędziem uczenia się i podstawą do dalszego kształcenia i wychowania – są niezbywalnym elementem kultury uczenia się¹⁰. Zgodnie z dokumentem *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady* z dnia 18 grudnia założono, że kompetencje kluczowe są niezbędne człowiekowi w procesie uczenia się przez całe życie i wpływają na jego innowacyjność, produktywność, motywację, jakość pracy oraz dobrostan¹¹. Na liście tych kompetencji znajdują się: komunikacja w języku ojczystym; komunikacja w języku obcym; umiejętności matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne; krytyczne wykorzystywanie technologii informatycznych; kompetencje społeczne i obywatelskie; inicjatywność i przedsiębiorczość; świadomość i ekspresja kulturalna.

⁸ Por. M. Wiśniewska-Kin, *Kompetencje kluczowe uczniów w społeczeństwie wiedzy – konieczność mentalnych przewartościowań*, [w:] J. Uszyńska-Jarmoc, K. Nadachewicz (red.), *Kompetencje kluczowe dzieci i młodzieży. Praktyka edukacyjna*, Warszawa 2015, s. 14–15.

⁹ *Ibidem*, s. 14.

¹⁰ *Ibidem*, s. 15.

¹¹ Dobrostan jest to inna nazwa dla pojęcia szczęścia. Jak zauważa Janusz Czapieński (za Ludwikiem Wittgensteinem) terminu szczęście nie da się wytłumaczyć w klasyczny sposób, bowiem zawiera w sobie całą rodzinę innych znaczeń pozbawioną wspólnego elementu wyróżniającego. Por. J. Czapieński, *Psychologia szczęścia. Kto, kiedy, dlaczego kocha życie i co z tego wynika, czyli nowa odsłona teorii cebulowej*, Warszawa 2017, s. 18.

Jérémy Lamri z innej perspektywy przypatruje się pojęciu kompetencji i zauważa, jak zmieniano się ono przez lata. W latach 70. XX wieku rozumiano je jako kwalifikację czyli coś, co wiąże się z konkretnym miejscem pracy, a nie z osobą. Wskutek procesu odprzemysłowienia i rozwoju technologii informatycznych zaczęto uznawać kompetencję jako techniczną umiejętność potrzebną do wykonywania danego działania. W latach 90. nastąpił jednak przełom, w którym dostrzeżono cechy indywidualne i jakościowe kompetencji, jednakże były one nadal pojmowane bardzo technicznie. Do początku XXI wieku badacze próbowali na różne sposoby zdefiniować tę wieloznaczną kategorię i jedną z najbardziej przekonujących definicji jest rozumienie kompetencji jako „zdolności jednostki do wykonywania zadań poprzez mobilizację odpowiednich zasobów spośród tych, które zostały nabyte wcześniej podczas edukacji lub podczas wcześniejszych doświadczeń: kompetencja to »know-how« zastosowane w konkretnej sytuacji”¹².

Guy Le Boterf, który był twórcą powyższego opisu, zaproponował też jako pierwszy trójwymiarowe postrzeganie kompetencji jako wyniku trzech czynników: umiejętności działania, chęci działania, możliwości działań. Są osoby, które doskonale opanowały daną umiejętność, ale niekoniecznie muszą jej użyć w danej sytuacji lub po prostu nie mają motywacji do tego. Wyjaśnię to na przykładzie ucznia, który ma wiedzę i zna zasady pisowni „ó” i „u”, jednakże nie potrafi ich zastosować w czasie pisania wypracowania, ponieważ nie lubi tworzyć dłuższych wypowiedzi pisemnych.

Bardzo wyraźny i popularny jest także podział na tzw. umiejętności twarde (*hard skills*) i umiejętności miękkie (*soft skills*). Te pierwsze to wszystko, co jest techniczne, nabywane w procesie nauki lub powtarzane poprzez doświadczenia praktyczne, np. programowanie, rysunek techniczny, znajomość języka obcego, znajomość wiedzy z poetyki dzieła literackiego. Natomiast drugą grupę stanowią kompetencje społeczne, relacyjne oraz emocjonalne¹³, lecz także te związane z wartościami¹⁴, kreatywnością¹⁵ i przedsiębiorczością¹⁶. Wielu bada-

¹² *Ibidem*, s. 82.

¹³ *Ibidem*, s. 84.

¹⁴ Por. K. Chałas, *Przyszłość należy do świadomych i aktywnych obywateli. Jakie kompetencje są im niezbędne? Jak skutecznie je kształtować? (Perspektywa aksjologiczna)*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020.

¹⁵ Por. K.J. Szmidt, *Kreatywność a standaryzacja: pedagogika twórczości i jej postulaty pod adresem współczesnej szkoły*, [w:] S. M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości...*; J. Fazlagić, *Wspieranie rozwoju kreatywności wśród uczniów*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości...*

¹⁶ Por. M. Borowiec-Gabryś, W. Kilar, T. Rachwał, *Przedsiębiorczość jako kompetencja przyszłości*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości...*

czy próbuje stworzyć listy oraz grupy poszczególnych kompetencji, jednakże jest to zjawisko na tyle złożone, że trudno dokonać jednoznacznych podziałów. Dlatego też, idąc za Lamrim, warto skorzystać z jego propozycji uproszczonego podziału na pewne kategorie kompetencji:

- kompetencje techniczne (nabywane przez naukę i doświadczenie), np. znajomość języka angielskiego, kodu komputerowego,
- kompetencje behawioralne i motywacyjne (osobowość i jej różne cechy), np. świadomość zawodowa, stabilność emocjonalna,
- kompetencje poznawcze (pozwalające się uczyć, myśleć, wchodzić w interakcje), np. kreatywność, myślenie krytyczne, komunikacja, współpraca,
- kompetencje obywatelskie (nastawienie do świata i społeczeństwa), np. etyka, przywództwo¹⁷.

Życie w społeczeństwie informacyjnym powoduje także, że żyjemy coraz szybciej, kontakty między ludźmi są ułatwione, dzięki czemu powstają międzynarodowe zespoły, maszyny wykonują coraz więcej rutynowych zadań. Dlatego też należy posiadać umiejętności kwestionowania rzeczywistości, dostosowywania się do ciągłych zmian, podejmowania inicjatywy oraz współpracy z innymi. Zarówno te wymienione wcześniej, jak i inne zdolności powinny być podstawą kształcenia i edukacji w szkole, aby uczeń mógł sobie z łatwością poradzić w przyszłości. Wiedza o kompetencjach kluczowych oraz umiejętność łączenia ich z treściami kształcenia powinna być znana każdemu nauczycielowi, aby był w stanie przygotować swoich wychowanków do rzeczywistości, która dopiero nadejdzie.

Określenie i opisanie kompetencji przydatnych w przyszłości jest o tyle trudne, że nie ma ich jednej spójnej listy. Lamri opiera się na kilku modelach i opisuje, jakie umiejętności są w nich zawarte¹⁸, jednakże wymienia cztery pojawiające się w nich najczęściej, a są to: kreatywność, krytyczne myślenie, komunikacja i kooperacja, czyli tzw. 4K. Wspomniane umiejętności poznawcze pozwalają na dostosowywanie się do konkretnych sytuacji i są najmniej skomputeryzowane, czyli trudno będzie je zastąpić nowoczesnymi technologiami. Do tejże grupy Lamri dołącza jeszcze świadomość kulturową, elastyczność, samokierowanie, świadomość etyczną i uczenie się przez całe życie, ale dyskusyjne jest to, czy można je zakwalifikować jako kompetencje, czy raczej jako cechy związane z osobowością każdego człowieka¹⁹. Na podstawie pracy Lamriego zostaną poniżej pokrótce opisane wspomniane kompetencje przyszłości, aby móc się następnie do nich odnieść w dalszej części artykułu.

¹⁷ Por. J. Lamri, *Kompetencje XXI wieku. Kreatywność, komunikacja, krytyczne myślenie, kooperacja*, Warszawa 2021, s. 87–88.

¹⁸ Por. *ibidem*, s. 124–128.

¹⁹ *Ibidem*.

- 1) **Krytyczne myślenie** obejmuje rozumowanie indukcyjne, dedukcyjne, analizowanie, wyciąganie wniosków oraz ocen. Umożliwia ono rozwiązywanie problemów za pomocą wiedzy, faktów, danych oraz logiki. Zawiera w sobie nie tylko elementy zimnego rozumowania, ale także kody społeczne, wrażliwość na kontekst i kulturę, dlatego też jest nierozzerwalnie związane z empatią²⁰.
- 2) **Kreatywność** jest procesem mającym na celu przekształcanie w sposób oryginalny czegoś, co już istnieje albo wytworzenie czegoś nowego. Kreatywność obejmuje oryginalność, pomysłowość, rozbieżne i innowacyjne myślenie, zdolność postrzegania porażki jako szansy na poprawę. Kompetencja ta ma ogromne znaczenie w rozwiązywaniu codziennych problemów, także tych na poziomie społecznym.
- 3) **Komunikacja** jest kompetencją dwustronną i oznacza zdolność nadawcy do przekazywania wiadomości odbiorcy w danym kontekście, a także zdolność odbiorcy do dokładnego odbierania wiadomości. Istnieje siedem umiejętności potrzebnych do skutecznej komunikacji: otwartość, empatia, ochrona, pozytywne nastawienie, zdolność do adaptacji społecznej, inspiracja, stymulacja. Wysokie kompetencje komunikacyjne rozwijają zdolności przywódcze, do zarządzania zespołem oraz konfliktami.
- 4) **Kooperacja** czyli współpraca i budowanie pozytywnej współzależności. Za jej rdzeń uznano cztery postawy moralne: świadomość wspólnych celów, wymianę poglądów na temat wspólnych celów, wewnętrzną motywację, wrażliwość na siebie oraz innych. Kooperacja łączy w sobie pozostałe kompetencje przyszłości, ponieważ ważne jest także wykorzystywanie komunikacji, kreatywności oraz krytycznego myślenia do tworzenia grup i zespołów.

Model 4K wydaje się przejrzysty, prosty i zrozumiały, dlatego warto go znać i odnosić się do niego, planując proces edukacyjny. Warto też zaznaczyć, że wpisane w niego kompetencje i umiejętności można znaleźć w części ogólnej *Podstawy programowej* dla klas IV–VIII, co zostanie przedstawione w dalszej części pracy.

Tak jak zostało wspomniane już powyżej, nie ma jednego wykazu umiejętności przydatnych za 20 lat. Instytut Przyszłości Uniwersytetu w Phoenix opublikował w 2020 roku listę zawierającą dziesięć pozycji:

- zdolność do odkrywania i nadawania głębszego sensu otaczającej nas rzeczywistości,

²⁰ W ostatnim czasie myślenie krytyczne stało się tematem wielu szkoleń i poradników dla nauczycieli. Powstał także „Instytut Krytycznego Myślenia” zajmujący się promowaniem narzędzi (rutyn) myślenia krytycznego; <https://instytutkrytycznego.myslenia.pl/> [dostęp 12.06.2022].

- inteligencję społeczną, umiejętność współodczuwania oraz zdolność do swobodnego komunikowania się i wchodzenia w relacje międzyludzkie,
- myślenie adaptacyjne i nowatorskie, biegłość w rozwiązywaniu problemów,
- kompetencje międzykulturowe, czyli zdolność do działania w zróżnicowanym środowisku kulturowym,
- zdolność przetwarzania dużej ilości danych oraz interpretowania ich,
- umiejętność krytycznego podejścia do treści w nowych mediach oraz wykorzystywanie tych mediów do skutecznej komunikacji,
- rozumienie pojęć i koncepcji z różnych dyscyplin,
- myślenie projektowe czy zdolność rozwijania sposobów pracy ułatwiających osiągnięcie pożądaných wyników,
- zdolność do zmaksymalizowania funkcjonowania poznawczego i przyswajania wielu bodźców przy użyciu różnych narzędzi i technik,
- umiejętność współpracy w ramach wirtualnych zespołów²¹.

Część kompetencji z wymienionej listy pokrywa się z modelem 4K (myślenie adaptacyjne i nowatorskie to inaczej kreatywność; inteligencja społeczna i współodczuwanie to komunikacja), co tylko pokazuje, że niezależnie od badań naukowcy z różnych ośrodków wskazują na podobne zestawy umiejętności i kompetencji.

Kompetencje przyszłości i kluczowe w edukacji polonistycznej

Współczesna szkoła przechodzi wiele przemian – od tych związanych z postępującą cyfryzacją społeczeństwa, poprzez zmiany w wychowaniu dzieci i młodzieży, kończąc na reformach wprowadzanych przez państwo. W dobie ciągłych przeobrażeń funkcja szkoły wciąż pozostaje ta sama – edukowanie i wychowywanie młodego człowieka oraz przygotowanie go do codziennego życia. Szkoła powinna kształtować ogólną postawę otwartości poznawczej, której towarzyszy ciągły wysiłek zdobywania i porządkowania swojej wiedzy. Kolejnym istotnym zadaniem szkoły jest wykształcenie umiejętności wykorzystywania zdobytej wiedzy dla lepszego funkcjonowania w życiu w taki sposób, aby żaden uczeń nie stał się funkcjonalnym analfabetą, który nie potrafi wykorzystać zdobytej wiedzy oraz umiejętności²².

²¹ M. Świgoń, *Kilka uwag o badaniach nad przyszłością i kształceniu kompetencji przyszłości*, [w:] M. Fedorowicz-Kruszewska, M. Cyrklaff-Gorczyca, T. Kruszewski (red.), *W świecie bibliologii i informatologii. Księga dedykowana prof. Bronisławie Woźniczce-Paruzel w 70. rocznicę urodzin*, Toruń 2019, s. 351–352.

²² Por. M. Ledzińska, E. Czerniawska, *Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze*, Warszawa 2011, s. 10–21.

Wzrost wskaźników scholaryzacji widoczny w ostatnich latach niewątpliwie powinien cieszyć nasze społeczeństwo, z drugiej jednak strony umasowienie edukacji nie idzie w parze ze wzrostem poziomu kształcenia i powoduje obniżenie standardów. Dlatego też niezbędna jest modyfikacja poglądów nauczycieli oraz osób zajmujących się edukacją, gdyż każdy z nich musi podjąć wyzwanie zmiany swojego sposobu uczenia. Trudno wyobrazić sobie nauczyciela, który będzie przygotowywał swoich wychowanków do życia w zglobalizowanym świecie, podczas gdy sam nie do końca potrafi się w nim poruszać.

Realizując cele z *Podstawy programowej*²³, polonista staje przed licznymi wyzwaniami: brakiem motywacji i zobojętnieniem uczniów na treści kształcenia, ciągłym unowocześnianiem procesu dydaktycznego, wychowaniem dobrego człowieka, przygotowaniem go do podjęcia pracy zawodowej – to wszystko stanowi oczekiwania wobec nauczyciela języka polskiego, który spędza z uczniami najwięcej czasu w szkole. Na szczęście zapisy w dokumentach oświatowych sprzyjają kształceniu kompetencji przyszłości i przygotowaniu wychowanków do zmieniającej się ciągle rzeczywistości.

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

[...]

3. formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób;
4. rozwijanie kompetencji, takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;
5. rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;

Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to:

[...]

3. poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł;

²³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. z 2017 r., poz. 356.

4. kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie [...];
6. praca w zespole i społeczna aktywność²⁴.

Nauczyciele każdego przedmiotu mają wprost zapisane, jakie umiejętności należy kształcić w trakcie zajęć edukacyjnych. Do tego pokrywają się one z wykazami przedstawionymi we wcześniejszej części pracy, co też pokazuje, że polska szkoła jest gotowa do przygotowywania dzieci na przyszły rynek pracy. Powstaje w takim razie pytanie – dlaczego tak się nie dzieje?

dzisiejsza dydaktyka, w tym polonistyczna, niebezpiecznie mocno i coraz bardziej oderwana jest od rzeczywistości i problemów współczesnych ludzi, a to wystawia na próbę naszą (wszystkich dorosłych, a dydaktyków w szczególności) wiarygodność. Podejrzewam, że dziś edukacja szkolna traktowana jest przez uczniów jako swoista gra, w której trzeba zdobywać kolejne „levele”, aby osiągnąć narzucane młodym (bo niekoniecznie naprawdę przez nich pożądane) cele. [...] narzucamy młodym określony kod zbudowany z przestarzałych znaków i jeszcze bardziej nieaktualnych znaczeń, a oni muszą go opanować, aby funkcjonować w tym świecie, który postrzegają jako coraz bardziej nieprzyjazny, a przede wszystkim zmierzający ku katastrofie. Świecie – dodajmy – urządzonym i doprowadzonym do obecnego stanu przez dzisiejszych dorosłych. Nauczyciele zaś nieraz z ogromnym trudem i dużą kreatywnością próbują przybliżyć uczniom teksty, których tematyka i styl zupełnie nie odpowiadają współczesnej rzeczywistości i wrażliwości młodych ludzi²⁵.

Maciej Michalski zauważa słusznie, że celem edukacji nie są umiejętności i kompetencje tylko konkretne cele, treści kształcenia, które będą potrzebne do zdania egzaminów i uplasowania się w rankingach. Zapomina się o tym, że dzisiejszy świat, uwzględniając przy tym tempo zmian, będzie diametralnie inny od tego, który znamy obecnie²⁶. Ważne jest oczywiście to, aby uczniowie znali naszą historię i kulturę, budowali narodową tożsamość, jednak nie może się

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ M. Michalski, *Edukacja literacka wobec wyzwań współczesności – próba diagnozy i propozycje rozwiązań*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2021, t. 30, s. 22–23.

²⁶ „Oczywiście wielu nauczycieli – z dużym trudem i zaangażowaniem – kształci uczniów do mierzenia się ze współczesnością, a robi to na miarę polonistycznych i szkolnych możliwości. Podobnie w refleksji metodycznej pojawia się dużo interesujących propozycji. Niestety ramy edukacji wyznaczane są podstawą programową

to odbywać kosztem ich przyszłości. Stąd też istotne jest wzbudzenie refleksji w nauczycielach, że mogą łączyć treści kształcenia i wykorzystywać takie metody dydaktyczne, które wspierają rozwijanie kompetencji przyszłości. Jedną z nich stanowi metoda projektu²⁷ szeroko opisywana w różnych pracach naukowych oraz poradnikach metodycznych.

Projekt może przybierać dowolną formę (filmu, plakatu, prezentacji, przedstawienia, wykonania większej ilości zadań w określonym czasie) i być zrealizowany za pomocą różnorodnych narzędzi – zarówno tradycyjnych, jak i informatycznych. Ta druga opcja wydaje się o tyle korzystniejsza, że uczniowie, żyjąc już po części w wirtualnym świecie, muszą nauczyć się korzystać z nowoczesnych technologii w celach edukacyjnych, co może też wymagać od nauczyciela języka polskiego pokazania odpowiednich i rzetelnych źródeł wiedzy. Dzieci najlepiej i najtrwalej zdobywają wiedzę, dzięki własnej aktywności, poprzez badania, działanie i samodzielne poszukiwanie odpowiedzi. Działania projektowe i technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) są narzędziem ożywiającym proces edukacyjny – „poszerzają kontekst poznawczy, zapewniają przestrzeń do doświadczenia i aktywności we współpracy z innymi”²⁸. Warto stwarzać okazje do pracy w parach i grupach tak, żeby uczniowie uczyli się komunikacji i kooperacji z różnymi osobami, żeby mieli okazję do wymiany myśli, a także dobrego spędzenia czasu. Nawet ćwiczenia gramatyczne odrabiane w zeszycie ćwiczeń są o wiele przyjemniejsze, gdy można je wykonywać z kolegą lub koleżanką. Praca projektowa jest świetną możliwością, aby łączyć kompetencje przyszłości z treściami kształcenia, co pokaże poniższy przykład zadania dla klasy VII na podstawie lektury obowiązkowej Charlesa Dickensa *Opowieść wigilijna*.

Na powyższe zadanie siódmoklasiści otrzymali półtora tygodnia i wykonywali je w trakcie lekcji języka polskiego tak, aby nie musieli dodatkowo poświęcać na nie czasu w domu. Wzór do CV (*curriculum vitae*) był samodzielnie wyszukiwany i co ciekawe w wielu przypadkach zostały wykorzystane darmowe generatory do tego typu dokumentów oraz program graficzny *Canva*.

i systemem egzaminacyjnym, a te w obecnej formie nie pozostawiają wiele czasu i pola manewru, aby wprowadzać tak istotne dziś treści” (*ibidem*, s. 27).

²⁷ Por. E. Strawa-Kęsek, *Metoda projektu w edukacji polonistycznej*, Kraków 2015; J. Fiszbak (red.), *Polonistyczna dydaktyka ogólna*, Łódź 2019, s. 235–247.

²⁸ A. Krzyżanowska, *Efektywna edukacja. W poszukiwaniu balansu między technologią, kulturą i naturą*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020, s. 221.

Poprzez wykonanie tego projektu uczniowie zrealizowali poniższe treści kształcenia:

Uczeń wykorzystuje w interpretacji utworów literackich odwołania do wartości uniwersalnych związane z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi i dokonuje ich hierarchizacji; wyszukuje w tekście potrzebne informacje; interpretuje dzieła sztuki (obraz, grafika, rzeźba, fotografia); znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych; tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: życiorys, CV, uczestniczy w projektach edukacyjnych²⁹.

Innym przykładem tego typu zadania łączącego poszczególne treści kształcenia z kompetencjami przyszłości może być stworzenie folderu turystycznego po Śródziemiu na podstawie powieści J.R.R. Tolkiena *Hobbit, czyli tam i z powrotem*.

PROJEKT PODRÓŻY Z NAMI PO ŚRÓDZIEMIU

W ramach zwiedzania Śródziemia z Bilbem Baggensem, Gandalfem, Thorinem i jego kompanią stwórcie folder turystyczny wraz z zaproszeniem do odwiedzenia cudownej krainy, w której żyją ludzie, elfy, krasnoludy, smoki i inne fantastyczne stworzenia.

W folderze turystycznym muszą się znaleźć następujące elementy:

- mapa Śródziemia wraz z zaznaczoną trasą podróży Bilba Bagginsa;
- opisy miejsc, w których znalazł się Bilbo. Należy także napisać, co konkretnie można tam odwiedzić i jest warte zobaczenia;
- stworzenia, które można tam spotkać;
- krzyżówka, wykreślanka lub quiz związany z powieścią dla dzieci, żeby się nie nudziły podczas zwiedzania i mogły się czymś zająć.

W zaproszeniu do zakupu wycieczki muszą się znaleźć:

- wszystkie elementy zaproszenia;
- dwa argumenty zachęcające do wzięcia udziału w wycieczce.

Informacje o zadaniu:

- projekt wykonujecie w parach na ocenę i jego forma jest dowolna (prezentacja, film itd.)³⁰.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. ..., Dz. U. z 2017 r., poz. 356.

³⁰ Opracowania i materiały własne.

Tego typu zadania powinny być wykonywane w trakcie lekcji języka polskiego, gdyż uczniowie mają możliwość skonsultowania się z nauczycielem, a nauczyciel może obserwować grupy projektowe oraz przypatrywać się, w jaki sposób dzieci ze sobą współpracują i jak się komunikują. Możliwość wybrania formy zadania otwiera wiele drzwi i daje szansę do wykazania się kreatywnością oraz znajomością nowoczesnych technologii. Ważnym aspektem jest również samostanowienie oraz zarządzanie sobą w czasie, które budują samodzielność – tak ważną w dorosłym życiu.

Polonista na drodze ku przyszłości

Podstawą nauczania języka polskiego jest wspólna wędrówka ucznia i nauczyciela poprzez świat różnych tekstów kultury i języka. Dzięki temu obie strony poszerzają swoją perspektywę, wzbogacają własną wiedzę oraz doświadczenia i dowiadują się nowych rzeczy o sobie oraz otaczającym ich świecie. Pomocą w tej wędrówce może okazać się wiedza o kompetencjach kluczowych i przyszłości, które wesprą proces edukacyjny. Skończyły się już czasy, gdy nauczyciel występował jako niepodważalny autorytet i coraz więcej problemów sprawia mu motywowanie uczniów do pracy oraz wykonywanie wszelkich szkolnych obowiązków. Aby odpowiednio zachęcić swoich wychowanków do pracy, pedagog samodzielnie musi dobrać metody nauczania, zaplanować proces dydaktyczny i, co najtrudniejsze, dostosować go do indywidualnych potrzeb i możliwości każdej klasy. Nauczyciel nie wprowadza już wiedzy krok po kroku, on przewodzi i pomaga uczniom w jej poszukiwaniu, będąc przy nich, zadaje odpowiednie pytania, stawia wyzwania. Trudna współczesność nie stawia nauczycielowi zbyt łatwych zadań w prowadzeniu kształcenia polonistycznego:

Wiedza i kompetencja humanistyczna, zwłaszcza ta druga, nabrały charakteru niszowego, są potrzebne garstce hobbystów, a nie szerokim masom. Tak się przynajmniej uważa. Neoliberalny projekt uwikłania edukacji w zależności ekonomiczno-biznesowe jest z jednej strony z wielką siłą i determinacją, i niestety ze skutecznością, wprowadzany w życie przez politykę państwa, nie tylko zresztą w Polsce. Z drugiej strony zdołał już odsłonić swoje złowrogie i niszczące skutki w życiu współczesnych społeczeństw w skali globalnej, o czym świadczy fakt, że w Ameryce (naszym wzorcu z Sèvres) spadek zainteresowania studentów kierunkami humanistycznymi (zresztą skutecznie sterowany przez państwo i korporacje) stanowi teraz najpopularniejszy temat debat uniwersyteckich

i medialnych. Ich uczestnicy zdają sobie coraz bardziej sprawę z negatywnych skutków społecznych marginalizowania humanistyki³¹.

Jednym z zadań nauczyciela polonisty jest pokazanie, w jaki sposób można przekuć wartości edukacji polonistycznej w działania „przydatne” ekonomiczno-biznesowym modelom prowadzenia państwa. Włączenie wiedzy o kompetencjach przyszłości do edukacji polonistycznej ma przede wszystkim wzmocnić ucznia jako człowieka, pomóc mu w budowaniu swojej tożsamości i wyznaczeniu celów zawodowych. Wykorzystanie ich w kształceniu polonistycznym jest drogą do ciągłego samodoskonalenia się ucznia i pobudzenia jego proaktywności.

Edukacja powinna skupiać się na rozwijaniu wrażliwości i tolerancji oraz uczyć rozumienia i funkcjonowania w świecie wielu światopoglądów, wartości, tożsamości, kultur. W zakresie umiejętności poznawczych należy w uczniach rozwijać zdolności krytycznego myślenia, poznawania i rozumienia różnych źródeł wiedzy, a także przygotowywać i oswajać z nieprzewidywalnością życia i świata³².

Bibliografia

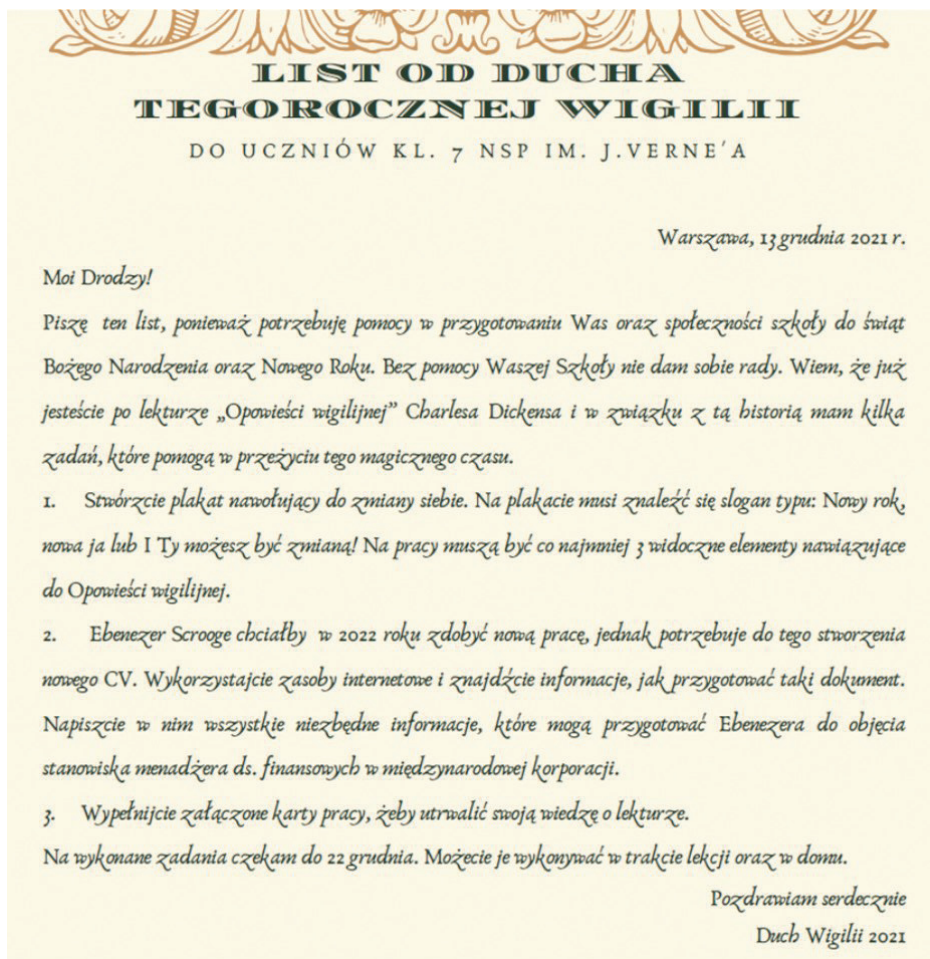
- Borowiec-Gabrys M., Kilar W., Rachwał T., *Przedsiębiorczość jako kompetencja przyszłości*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020.
- Chałas K., *Przyszłość należy do świadomych i aktywnych obywateli. Jakie kompetencje są im niezbędne? Jak skutecznie je kształtować? (Perspektywa aksjologiczna)*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020, s. 30–67.
- Czapiński J., *Psychologia szczęścia. Kto, kiedy, dlaczego kocha życie i co z tego wynika, czyli nowa odsłona teorii cebulowej*, Warszawa 2017.
- Fazlagić J., *Wspieranie rozwoju kreatywności wśród uczniów* [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020, s. 248–269.
- Fiszbak J. (red.), *Polonistyczna dydaktyka ogólna*, Łódź 2019.
- Janus-Sitarz A., *Edukacja polonistyczna wobec Innego*, Kraków 2014.
- Krzyżanowska A., *Efektywna edukacja. W poszukiwaniu balansu między technologią, kulturą i naturą*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020, s. 206–227.

³¹ E. Nawrocka, *Współczynnik humanistyczny w edukacji nie tylko polonistycznej*, [w:] A. Janus-Sitarz, K. Biedrzycki, R. Przybylska, W. Bobiński (red.), *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, Kraków 2014, t. 1, s. 43.

³² Por. M. Michalski, *op. cit.*, s. 29–31.

- Lamri J., *Kompetencje XXI wieku. Kreatywność, komunikacja, krytyczne myślenie, kooperacja*, Warszawa 2021.
- Ledzińska M., Czerniawska E., *Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze*, Warszawa 2011.
- Michalski M., *Edukacja literacka wobec wyzwań współczesności – próba diagnozy i propozycje rozwiązań*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2021, t. 30, s. 21–44.
- Nawrocka E., *Współczynnik humanistyczny w edukacji nie tylko polonistycznej*, [w:] A. Janus-Sitarz, K. Biedrzycki, R. Przybylska, W. Bobiński (red.), *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, Kraków 2014, t. 1, s. 43–50.
- Nowosielska J., Bartnicka D., *Coaching, mentoring, tutoring – wyzwania edukacji XXI wieku*, Warszawa 2016.
- Nussbaum M.C., *Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*, Warszawa 2016.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. z 2017 r., poz. 356.
- Strawa-Kęsek E., *Metoda projektu w edukacji polonistycznej*, Kraków 2015.
- Szmidt K.J., *Kreatywność a standaryzacja: pedagogika twórczości i jej postulaty pod adresem współczesnej szkoły*, [w:] S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2020, s. 228–247.
- Szymański M.J., *Socjologia edukacji*, Warszawa 2013.
- Świgoń M., *Kilka uwag o badaniach nad przyszłością i kształceniu kompetencji przyszłości*, [w:] M. Fedorowicz-Kruszewska, M. Cyrklaff-Gorczyca, T. Kruszewski (red.), *W świecie bibliologii i informatologii. Księga dedykowana prof. Bronisławie Woźniczce-Paruzel w 70. rocznicę urodzin*, Toruń 2019, s. 349–362.
- Wiśniewska-Kin M., *Kompetencje kluczowe uczniów w społeczeństwie wiedzy – konieczność mentalnych przewartościowań*, [w:] J. Uszyńska-Jarmoc, K. Nadachewicz (red.), *Kompetencje kluczowe dzieci i młodzieży. Praktyka edukacyjna*, Warszawa 2015, s. 13–27.
- <https://instytutkrytycznegomyslenia.pl/> [dostęp 12.06.2022].

Załączniki

Załącznik 1. List od ducha

Źródło: zasoby własne.

Załącznik 2. CV Ebenezer Scrooge'a I. Praca uczniów kl. VII
 Źródło: zasoby własne.

MANAGER DS. FINANSOWYCH

EBENEZER SCROOGE

SKONTAKTUJ SIĘ ZE MNĄ

Tel. stacjonarny: (44) 77 77 77 email@naprasadobrociastrosza.pl
 Tel. komórkowy: +44 777 777 777 www.zupa-nadlesiaistnastrosza.pl
 I Londyn, Wielka Brytania

PROFIL OSOBISTY

Finanista z doświadczeniem na każdym poziomie w zakresie opracowywania bilansu, sporządzanie sprawozdań finansowych spółek, prowadzenie budżetu.

SPECJALIZACJE

- Prowadzenie ksiąg rachunkowych
- Liczenie i czytelność
- Liczenie pieniędzy
- Gromadzenie pieniędzy
- Zadania wymagające skupienia i dokładności

INNE UMIEJĘTNOŚCI

- Umiejętność analizy skomplikowanych informacji
- Analiza, projektowanie i wdrażanie bazy danych
- Doskonała umiejętność rozwiązywania problemów
- Robienie sztuczek magicznych pieniędzmi

DOŚWIADCZENIE ZAWODOWE

ASYSTENT

MŁODSZY KSIĘGOWY

STARSZY KSIĘGOWY

WŁAŚCICIEL KANTORU „SCROOGE & MARLEY” W LONDYNIE.

WYKSZTAŁCENIE

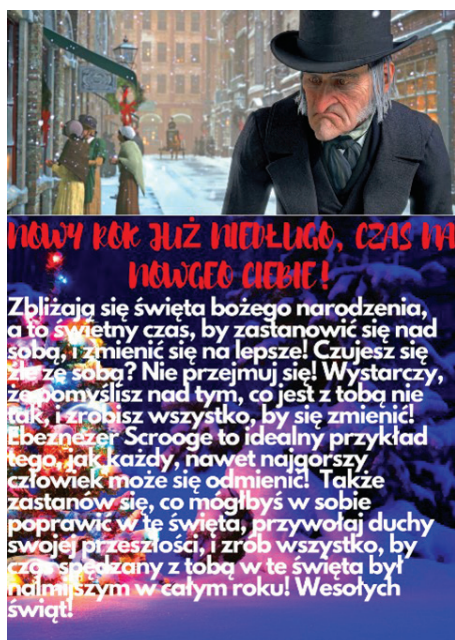
SZKOŁĄ PODSTAWOWĄ

COLLEGE DLA FINANISISTÓW W LONDYNIE

UNIWERSYTET W LONDYNIE ROK UKOŃCZENIA, 2010
STUDIA UKOŃCZONE Z WYRÓŻNIENIEM

Załącznik 3. CV Ebenezer Scrooge’a II. Praca uczniów kl. VII

Źródło: zasoby własne.

Załącznik 4. Plakat nawołujący do zmiany siebie I. Praca uczniów kl. VII

Źródło: zasoby własne.

Załącznik 5. Plakat nawołujący do zmiany siebie II. Praca uczniów kl. VII

Źródło: zasoby własne.